

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԵՒԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԵՒԱ ՇԱԲԱՏ 21 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1861

ԹԻՒ 660

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԻՌՆԵՒԱ . 21 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ

Փարիզի Մանիֆեստի օրագրերը կրնան թե՛ Բրուսիայ թագաւորին ի Գոնթերն քաղաքը ըրած այցելութիւնը բաղմամբիւ մեկնութեանց պատճառ տուաւ . բայց այս այցելութիւնը , կըշարունակէ յիշեալ պաշտօնական օրագրերը . օգտակար ներգործութիւն մի պիտի ունենայ Վաղդիայ և Բրուսիայ կառավարութեանց մէջ եղած յարաբերութեանց վերայ :

Լոնտոնի Վայել օրագրերը՝ Փարիզի Բեռլին գրոյն պատասխանելով , որ հաստատուել կուզէր թէ Մեզիկան կընախանձի Վաղդիայ և Բրուսիայ մէջ ըլլալու գաշակցութեանը վերայ , այսպէս կըսէ . «Մեզիկան ամենին չնախանձի ի վերայ գաշակցութեանը Վաղդիայ ընդ Բրուսիայ կառավարութեան . այլ միայն կըփափագէ որ Բրուսիան կարող ըլլայ իւր անկախութիւնը հաստատուել պահել : Մեզիկայ գաշակցութիւնը շատ մեծ ու կարեւոր բան է բոլոր Վերմանիայ համար : Սեփական իրաւունքներն մը չպահելու և բան մը ջանկար Բրուսիայէն» :

Եւ յիշուի Սեփական իրաւունքի հզոր կառավարութիւնը և Մեզիկայի մեծ ազգայնականութիւնը մի չունին Բրուսիայէն . և ի դիպուածի ծովային յարձակման միայն ընդդէմ Բրիտանական կողմէն ի կողմանէ Վաղդիայ տէրութեան , Բրուսիան մեծ օգնութիւն մի չկրնար ընել Մեզիկայ . այնինչ այս վերջի տէրութիւնը կարող է զօրաւոր կերպիւ նպաստամատոյց ըլլալ Բրուսիայ , եթէ վտանգի մը մէջ գտնուի : Այս պատճառաւ Բրուսիայ ազգը առաւելապէս պէտք է որ Սեփական իրաւունքի գաշակցութիւնը ձեռք բերելու աշխատի քան թէ Վաղդիային :

Այս խնդրոյն վրայօք Վայել օրագրերը երկուրու պատուական խորհրդածութիւններ կընեն , որոց գլխաւոր կտորները մեր ներկայ Քաղաքական Տեսութեան վերջը կըգտնուին ի տեղեկութիւն մեր ընթերցողոց :

Այս խորհրդածութիւնները ուշադրութիւն

կարգացողը դիւրաւ կ'իմանայ թէ ի՞նչ կ'սցուի թեան մէջ կըգտնուին այժմ Վաղդիայ և Մեզիկայ մէջ եղած բարեկամական յարաբերութիւնը :

Հռոմէական խնդրոյն վտանգ մը տալու համար թէ և բանաստեղծութիւններ կըլլան միշտ ի մէջ մեծ տէրութեանց , թէպէտև մօտէնէն օր Նարտի եպիսկոպոսը Փարիզէն Հռոմ գնաց ծանրակշիւ յատուկ պաշտօնի մը ի մասին այս խնդրոյն և վերջապէս թէպէտ վերապատուելի Հայր Բասալիա վարդապետը՝ որ հռչակաւոր հանդիսացաւ՝ մօտերս հրատարակած իւր ազատասիրական տետրակովը՝ Հռոմ կըգտնուի այժմ համոզելու համար զԵրբագոյն Վաղդիայի զինուոր և ի հաշտութիւն , այսու ամենայնիւ շատ քիչ յոյս կայ կամ լատագոյն է ըսել թէ ամենին յոյս չկայ թէ բարեկամութիւն պիտի լուծուի այս խնդրով : Վասնզի Պիոս Իններորդ նոր պատեհ առ թի մը մէջ ատենախօսութիւն ընելով՝ հրապարակաւ յայտնեց թէ ինքը ամենին հաշտութիւն և իրաւախօսութիւն (ուղղամա) պիտի չընէ Բրուսիայէն հետ , զորս ամբարշտ և թշնամի եկեղեցւոյ կանուանէ :

Այս ատենախօսութեան երեկելի խօսքերը նմանապէս անոնց վրայօք Վոնսթրիթիսիոնէլ լրագրին ըրած համառօտ խորհրդածութիւնները քիչ մը անդին կըհրատարակեմք , մեր ընթերցողաց ուշադրութիւնը հրաւիրելով այս նշանաւոր գրութեանը վերայ :

Վիտցեալ Իտալիան կը յառաջդիմէ միշտ՝ իւր կառավարութեան խոհեմ ընթացքովը : Իրազօրի սեպուհ , որ պաշտօնէից ժողովոյն նախագահն է , կերելի թէ մասնաւոր կերպիւ ուշադրութիւն կըմատուցանէ Սեփական իրաւունքի կառավարութեան անշահաւէր խրատուցը : Հետեւաբար Իտալիայ կառավարութեան և Մեզիկայ գաղափար մէջ եղած քաղաքական յարաբերութիւնները խիստ մտերմ են այժմ : Սեփական իրաւունքի նախադրմովը , Կաթոլիկ կըգրտուի միշտ , և ըստ երեմանց , անկէց պիտի չմեկնի միշտ , որ գաղղիացի զօրքը Հռոմէն չեղնէ :

Ընդոյն , որոց համաստացունի պատահեալ բնաւորութեան , և մեծարանք ըստ պատշաճի կալեալ նոյա և անուան իւրեանց ազգայնոյ , միալուծ յանձին բերին իմացուած ազնուազոյն և նախանձ յորդորաւոր ի սիրել զհայրենիս և զազգէն հայրենակից : Սովին չքննադ տեսութեամբ է զի ի վեր երեւեալ անձկաւտ ազգասիրութեան զօրէն երկնաւոր այցելուի սթափէ զթախիծ վարանական ազգին :

Այս է որ զմեզն սփոփէ ի տխուր պանտիստութեան մերմէ , ուր և կամքս : Վանդի վարատեալ ազգովին բազմացրիւ յամենայն ի խինձօ երկրադնոյս , մատնեալ յանշըութիւն վտարանդութեան , զոր թէ կամովք , թէ ոչկամովք , սակայն կրեմք , յով զի միցեմք ի յոյս քաջալեր ձեռնկալութեան : Ազգասիրութեան և եթէ բուժել զհաւաքան ազգին , հայթաթեալ հայրենեացն նպաստս ի նեցուկ : Բնաւոր է սիրել զհայրենիս , ստիպն առաքինութիւն է սիրել զնա իբրեւ պախտեալ շինելափառ ի շողո՞ղուն կերպարանաց իւրոց ոչ ևս ընծայիցէ բայց զանցելոյն զյիշատակ թախազին , և զհանդերձեւ լոցն մթին անստուգութիւն թէ արդեօք և զանյուստութիւն : Հայաստան խոնարհեալ , բարեբաստութիւն նորա նաւաբեկեալ և իւրոցն զապեալ , զի՞նչ լիցի թելադիր հայրենասիրին հանապազօրեալ ի դուլն իւր կարեկցաբար , բայց եթէ սիրտ վեհազնական մանաւանդ թէ գիւցաղնական , որ երկնէ իւր յոյս ,

Հարաւային Իտալիայ մէջ աւաղակութիւնն ներք օրըստօրէ պակսելու վրայ են և շատ չանցած ապահովութիւնը և բարեկարգութիւնը կատարելապէս պիտի հաստատուին Կաթոլիկ բուրնահանգաց մէջ :

Վերականգն հասած լուրերը՝ սեպտեմբերի 13-25էն են , և կըծանուցանեն թէ Մեզիկան Քաղաքը , որ Միսուրիի գետոյն աջ կողմը կիւնայ , սաստիկ գիմադրութեանէ ետեւ ստիպուեց է դաշնագրութեամբ անձնատուր ըլլալ հարաւային նիգակակից վիճակաց : Վաղդիկան կառավարութեան վերայ ցաւալի տպաւորութիւն ըրաւ այս բանը . քանզի յիշեալ քաղաքին անկումը մեծ դժբաղդութիւն մըն է միութիւնը հաստատուն պահելու ուղղ վիճակաց համար և մեծ բարեբաղդութիւն կըհամարուի բաժնուիլ ուղղ գաշակցաց համար :

Միութեան կուսակիցներուն վերայ ահա՞ զողը կըտիրէ այժմ ի պատճառս այս ձախորդ գէպքին . որ իրենց թշնամեաց , այսինքն բաժնուիլ ուղղներուն զօրութիւնը պիտի աւելցնէ :

Հաւաքիկ Վայել օրագրին խորհրդածութեց համառօտութիւնը , որուն վրայօք յիշատակութիւն ըրած եմք մեր Տեսութեանը մէջ :

«Անգղիան եւ Բրուսիան բողոքական երկու տերութիւններ են , որոնք կրօնական գործոց մէջ մեծ համաձայնութեամբ կըվարդին : Այս համաձայնութեանը ապացոյց մը կրնայ համարուի Երուսաղէմի եպիսկոպոսական արքայ , զոր միաբանութեամբ հաստատեցին : Անգղիայ օգուտը կըպահանջէ որ Գերմանիան միացեալ եւ հզօր ըլլայ իբրեւ հակաքարջ կամ պատուաւոր մը Դաղդիայ առջեւ : Դարձեալ Անգղիայ օգուտը կըպահանջէ որ Գերմանիան միացեալ ըլլայ բողոքական գլխաւոր տերութեան մը ներքեւ քան թէ հռոմեական գլխաւոր տերութեան մը տակ եւ վերջապէս այնպիսի տերութեան մը գլխաւորութեամբ , որ Հռոմեական մը եւ վեցեմիկ մը բունեցայ , որոնք միշտ իւր ուշադրութեանը պիտի զբաղեցնեն եւ իւր զինուորական զօրութիւնները պիտի վատեն» :

Վայել օրագրերը այս տեղ յառաջ կըբերէ զաւ

խրախուսէ ի ձեռնարկութիւնս , և վճատի մէջ :

Եւ հայալիկ երբեմն երանազոյն դար , յորում գիւրազոյն մանաւանդ և նախանձելի ևս էր նմա սիրել զհայրենիս , մինչ նա ի փառս իւրում գեռկայր : Հորժամ մեծութեամբն իւրով զօրէր զիւրե ոսոխս աղահալամս , և պայծառութեամբն ակոյսանս հայրենասէրս , որոց սովորեալ ի նսեհն իւրեանց երեւելի՝ հանդիտաբար փառասիրելին կեալ և փոխառակել զանձինս ի վերայ շքոյ նորա . . . : Բայց Հայաստան թէպէտև անկաւ , այլ ոչ անյարիր :

Ոչ զիջաւ իսպառ զօրով վեհազնայ յորդուց նուր ընդ հայրենիս իւրեանց , և ոչ կասեաց առաքինութիւն ի տարածութեան ցածուն ասպարիսի ջանս և օճանս առնել ամբառնալ վերստին , և ամբարձցի : Բարեմոյնք և իմաստաւորեմք ի հայրենոյն հողացեալ ըստ իւրաքանչիւր բաւականի ի դարման չարաբաստութեան ազգին , խելամուտ եղեն և լիցին զի կարեւորագոյն հայթաթմանք ի զօրավիզն զարդացման նորա են ուսումն և կրօն , տնօրէնք և ապաւենք բարեւոյն ամենայն ժողովրդեան :

Այս կրկին անկեանակալ վեմք բարդաւաճութեան ազգաց և ազանց , մտերմեք եղեն և ի Հայոց աշխարհին , որոյ յար բարեկրեալ ի նոյնուց և ի ներհանապէս չարակրեալ կերպարանափոխ արդաւմտ վերանայր և իջանէր . . . :

Ի կայկայեալ նոյա ուրեք ծաղիկ երկիր , և ըստ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՏԵՆԵՆՕՍՈՒԹԻՒՆ(1)

Ձոր արար արգոյ պարոն Խաչիկ Աբրահամ Թովմասեան առ ազնիւ Տիկին Մարիամ Յ . Յարութիւնեան ազգասէր հիմնադիր Մանուկ եւ Յարութիւնեան Ուսումնարանին , որ ի Բրալիս :

Օգնի ընծայութեան կարեւոր և գիտնական բարեկամին մերոյ , որ գեղանի այլ արժանի վայելչութիւն , ճարտար այլ ճշգրիտ երանգովք զտաքինութիւնս ձեր զմեծախոհս՝ իբրեւ ի զոյգն ինչ պատկերի կերպարանեաց , թէպէտ թուի եթէ շատ իսկ ճառեցաւ ժողովականացս առհասարակ , ձեռք ամենապատիւ Տիկին , զի ոչ հանդուրժիցէ յապաղել ունին ձեր առաքինի ի լուր բարեմասնութեան անձին , իսկ մեզ զի տպաւորագոյնս ապաքին զփորձ առեալ զազնուագոյն լաւութեան ձերոյ և զազգասէր նախանձայութեան , ծանեաք բարեբար զձեզ : Սակայն խօսել գեռ սակաւիկ որ ինչ ի գէպս յայս խորհիմ զգալապէս , և խօսել համառօտիւ , զներուսն ձեր ժտեմ և զձեր երկայնմութիւն , արգոյ հանգիսականք :

Գոհանամ զԵրկնից . իբրեւ նկատեմ զնշխարեալ առաքինութիւնս հարցն մերոց երանելեաց պատուասիրեալ և ի մերում դարու , ի նոյնի արժանի սեւ

(1)Տես լրագրոյս նախընթաց քիւր :

Նազան փաստեր, հաստատելու համար թէ ինչ-
դեպ և իրութեամբ մէջ դաշնակցութիւն մի բնա-
կան ու հարկաւոր է ըստ որում երկուքն ալ մի
և նոյն օգուտները ունին, այսինքն միոյն եղած
շահը միւսոյն ալ կը վերաբերի՝ կրօն, և հետեւ-
եալ կերպիւ կը շարունակէ իւր յօդուածը ։

«Ապացոյցներ քի Բրուսիոյ եւ Անգղիոյ օգուտները
միեւնոյնը չեն, սակայն կրնանք յայտնել, ըստ մեր
դատողութեան, քի Բրուսիոյ անկի օգուտ կրնայ
քաղել այսպիսի դաշնակցութեան մը քան քի Անգղիան։
Այս երկու տերութեանց քաղաքագիտ անձինքը խոր-
հեզան միշտ քի Անգղիոյ եւ Բրուսիոյ մէջ դաշնակ-
ցութիւն մի շատ փափագելի է բազմաթիւ օրինակա-
յալ տաճարաց համար ։ Եւ անա այս պատճառներն են
անոնց հասարակաց վտանգները, որոց մէջ կը զոտ-
նուին այժմ Գաղղիոյ փառասեր եւ յարձակողական
քաղաքականութեանը համար ։

«Եթէ Բրուսիոյ դէմ յարձակում մի ըլլայ, (ինչպէս
օր ըստ օրէ եւս առաւել հաւանական կերեւի մեզ,) Անգղիոյ
գորաբանակները եւ նաւատորմները մեծ
օգուտներ կրնան ընել անոր ։ Սակայն ի դիպուածի
որ Անգղիան պատերազմ ունենայ, Բրուսիոյ գորա-
բանակը՝ որ ընդարձակ երկրի մը վրայ տարածուած
է, շատ քիչ բան պիտի կրնայ ընել ընդդէմ աղէկ
պաշտպանուած սահմանապահ մը, եւ պիտի չկրնայ
ինչպէս Հոլանտացիները 1588ին, արգիլել գլխաւոր-
ները ծովային յարձակման մը Անգղիոյ դէմ ։

«Ուստի մեր շատ հանգարտ սրտիւ կրնանք ակնոյ
մատուցանել Բրուսիոյ եւ Գաղղիոյ մէջ ըլլալու դաշ-
նակցութեան մը ձայնին ։ Սակայն այն ազգը, որ
պէտք էր մեծ վախով լսել այսպիսի դաշնակցութեան
մը խորհուրդը, այն ազգը նոյնիքն Բրուսիան է ։

«Ազգ մը՝ երբոր վախ ունի ուրիշ ազգի մը յարձա-
կումէն, անտարակոյս խոհեմութիւն կրնէ դաշնակցե-
մը փնտռելու ընդդէմ փոքրիկին որ կը տեսնուի ։
Բայց պէտք չէ որ այս դաշնակցները այն կողմէն
փնտռէ, ուսկից յարձակում մի կը սպասէ ։ Ուրեմն
Բրուսիան որ շատ ժամանակ ի վեր կը վախճայ որ-
պէս յարձակում մը չըլլայ իրեն դէմ Գաղղիոյ կող-
ման, կը պարտաւորէ իւր մտերիմ բարեկամութեան
կապերը հաստատել Անգղիոյ հետ, կարգադրել իւր
վիճերը Աստորիոյ հետ, օգնութիւն փնտռել Ռուսիա-
յէն եւ աշխատիլ բարեկամական զգացմունք մտնելու
իրեն համար Բրուսիոյ եւ Սպանիոյ խորհրդարանաց
մէջ ։ Որքանից որ իր տերութեան մը հետ դաշնակ-
ցութիւն հաստատելը խոհեմ քաղաքականութիւն է,
բաց ի այն տերութեանց, ուսկից Բրուսիան վտանգ-
ներ ունի վախճալու ։

«Գաղղիոյ հետ դաշնակցութիւնը պատճառ պիտի
ըլլայ որ Բրուսիան զանց առնէ իւր գիւնդարական
պատրաստութիւնները, սակայն ամենեւին պայմա-
նաւոր մը չկրնար տալ այս տերութեանը, ի դիպ-
ուածի որ Գաղղիացիք կայսրը ժամանակը հասած
համարի նոր զբաղմունք տալ իւր գորաբանակին եւ
արժան դատէ իւր գիւնդարական գործողութեանց տե-
սարան ընել գիւնդանիան ։

Ժաւախը նոցա փառաւորի և ևս ազգ, և մեկուսի
ի նոցանէ ամենայն ինչ թէպէտ փայլուն՝ գայթ ի
գայթի կայ ։ Սորա կացուցանին պետութիւնս, ա-
մայիս փոխեն յարգունիս, համայն ասել, ձգտեն
զմարդն ի մեծութիւն իւր՝ երջանկաւետեալ զաշ-
խորհ ։ և ճշմարտութեանս առհասարակ լիցին
մեզ փորձ և հմտութիւն ։

Հրահանգելու յամենայն ի պարստ առաքելու-
թեան, բացառելն ի սեղանակապետ տղիտութիւնէ
որ դժարք անգնալի կայցեն ի սպաս հայրենակաց ։
Ի դատարանութիւնս ապա մանկուոյն, որ յոյս
են հանդերձելոյ, հարկ է ապաստանիլ հայրենա-
սիրին, և նոյնին յապահովել զհոգ իւր և զարդասիւս
յաւէժաբար ։ Եւ յաղակաց պիտին ցոյ և արեւ, և ման-
կանց ուսումն և կրօն ։ Սովին և եթ խնամով հա-
ւասարելոյմբ բարգաւաճագունից բարգաւաճարելոյ,
և զբարօրութիւն մեր յարգաբեղիցմբ ճարտարագէտ
հնարիւ որով և նոցայն յաջողեաց ։

Եւս իսկ է որ ազգէ ի մեզ երջանիկ ակնկալ-
լիս ։ ամենայն ուրեք տեսեալ նժդեհակից ընդ մեզ
զվարժեալ մեր և զեկեղեցի, որոց ջանք և արգիւնք
յաճախելոյ յիրաւի նիւթեցեն բարեբաւարցն զնա-
խամանութիւն մեծազին պարճանաց, և զազգին
զգալութիւն կացուցեն նոցա շնորհապարտ ։

Հայտ իսկ համագումար ժողովեալ կամք յապարա-
նըս ձեր, մեծարոյ Տիկին, շնորհակալել զձէնձ

«Այսպիսի պարագայից մէջ դաշնակցութիւնը ինչ
պաշտպանութիւն պիտի կրնայ ընել ։ Գաղղիան՝ որ
դաշնակցութեանց պարտականութեան ինքնակերպ ա-
զատ կը համարի, Գաղղիան՝ որ սովորեցաւ ուրիշ
վեհապետաց իշխանութեանը ներքէ գտնուած եր-
կիրները իրեն սեպականելու իրաւունք փնտռել,
Գաղղիան, կըսենք, կրնայ պաշտպանել Ռուս գետոյն
սահմանագլուխը Բրուսիոյն դաշնակցէ մի, ինչպէս
նաեւ Այսպէս լեռանց արեւմտեան անցքը Բիւնդե-
ցի դաշնակցէ մի ։

«Հոգ չէ ամենեւին անուր տերութեանը՝ որուն
կը վերաբերի հարկաւոր եղած երկիրը ։ Գաղղի միօրի-
նակ դիւրին է կողոպտել դաշնակց մի կամ բարե-
կամ մի ։ Ինչպէս նաեւ բարեկամ մի կամ ծանօթ մի ։

«Բայց այնինչ դաշնակցութիւն մի ի մէջ Գաղղիոյ
եւ Բրուսիոյ՝ չկրնար ամենեւին պաշտպանութիւն մի
մատակարարել այս վերջի տերութեանը դիպուածա-
կան պատերազմի մը մէջ, զոր ամենէն վստահ ահձ
մի անկարելի չկարծէր ։ Այսպիսի դաշնակցութիւն մի
վտանգի մէջ պիտի գնէ Բրուսիոյ կացութիւնը ի Գե-
մանիա, եւ վնաս պիտի պատճառէ իւր յաջողու-
թեան հաւանականութեանը պատերազմի մը մէջ, որ
ամենէն օգտակար պարագայի մէջ անգամ, անհա-
ւասար պիտի ըլլայ ։

«Փերմանական փոքրիկ միճակները իսկոյն պիտի
հեռանան Բրուսիայէն, եթ տեսնան որ Գաղղիոյ
հետ դաշնակցութիւն կրնէ ։ այնինչ Բրուսիոյ դրօշա-
կին ներքէ պիտի ժողովուին ի պատճառս իրենց
հասարակաց երկիրին եւ վտանգից, եթ Բրուսիան
ուրիշ որեւից տերութեան մը հետ դաշնակցութիւն
ընելու աշխատէր ։

Մեր ընթերցողները կը յիշեն, թէ Երջան-
նեկայ տարւոյս օգոստոսի 26 թուոյն մէջ,
Երջանի նորաւոր վերադարձի յօդուած մը
հրատարակելէ, զոր Պաշտպանութեան մեծարդ-
ի Պ. Պ. Ի. պարտնը յոյժակած էր մեզ, և որուն
մէջ գտնուեալ յիշատակած էր Նորմա-
լայեցի պարտն Պ. Պ. Ս. Ս. Կեան, որ ի Բրուսիա ։
Թանգ պարտն, Յարգանք զօրաւ տամ ձեզ գանձաւանդի շնորհա-
կարութիւն իմ սակա ազգային նորաւոր յօդուա-
ծոյն ։ զոր հրատարակեալ տեսի ի բիւն Արշաւադ, որ
ի 26 Օգոստոսի ։

Մեզմ Յարգանքեան ձերում
ամենախոնարհ եւ հնազանդ ծառայ
Ս. Պ. Ս. Կեան ։
Ի Հագն, 8 Հոկտեմբեր 1861 ։

Մեզմ Յարգանքեան ձերում
ամենախոնարհ եւ հնազանդ ծառայ
Ս. Պ. Ս. Կեան ։
Ի Հագն, 8 Հոկտեմբեր 1861 ։

Միաբանական բարեբաւար երախտագէտ խոստովանու-
թեան ընդ ձերում ընդարձակաւ փութոյ, որով
բարեբար հանդիսացայ ազգի մերում, կանգնեցէ
մեզ համակարի ազգասիրութեամբ զմեծալայելուչ
ապաստան ուսման և զկրօնի յարձակեալ ձերով
իսկ նախահոգ մատակարարութեամբ և նովին այնու-
քի յաւէժաբար վստահելոյ քան զանգրիս՝ բարու-
ղեւ անուրել զգեալոյն իմաստ մարդասիրութեան
ձերոյ և զբարեպաշտութեան, և համբաւոյ մեծազոր-
ծութեան ձերոյ վկայել յամբար ։ Հարեւելոյ շողայ
տիւ և յառանքին ջանից փառք ։ Պատմեցեն ան-
տիական իւրեանց մանկուոյն զբարութիւնս ձեր ծը-
նողք, և ուսուցեն նոցա օրհնել և դրուալով
զձեզ և զհանգոյն ձեզ առաքելին ։ Վերութեամբ
ապա ճոխացեալ նոցա և հայրենի դպրութեամբ և
բարեպաշտարտ այնոցիկ զգացեալ զձեզ, հատուցեն
զարժան փոխարինի զմշտնեանաւոր գովութիւն, օ-
րհնակ առեալ ի ձէնձ սիրելոյ զՆստուած և զԼոգ
և զընկեր ։ Վեցէ գուր լընկից՝ երկիւղածութեամբ
ձերով, կեցէ ազգին՝ մեծազորութեամբ, և կեցէ
ընկերին՝ բարեբարութեամբ ։ Երեքիկ կենաց լիցի
ձեզ արեւ, կեցից ի հաճոյս և ի հրճուանս առաքի-
նութեան, և կեցցէ ազգասիրութիւն հանդերձ ա-
մենայն փառք ։

Բրաւիա, 4 Յունիս 1861 ։

Հոռմի մէջ մօտերս հոգեւոր մեծ հանգէս մը
եղաւ ի թիւս սրբոց դասակարգելու համար
Ճաբանի մէջ նահատակուած քաղաքները ։
Եւս առ թիւ սրբազան պապր աստեալստութի
մի ըրաւ ։ յորմէ կը տեսնուի թէ Հոռմի քահա-
նայապետը հաստատուել կերպիւ միտքը դրած է
կատարելապէս մերժել խաղաղոց խնդիրը ։

Հաւաստի Նորին Սրբազան թեան այս պա-
տեհութեամբ զորոցած քանի մը նշանաւոր խօսքերը ։

«Եւս չփութութեան և անկարգութեան ժա-
մանակները, շատ անգամ կը տեսնեմ քրիստոն-
եայ և կաթոլիկ անձինք, որոնք չեն դադարել
զորոցելու թէ Լիկեդեցին պէտք է որ միջին
ճամբայ մը բռնէ հաշտութիւն և իրաւախո-
հութիւն ընելու թիւս լոգ՝ չեմ վարանիր հրաշարա-
կաւ յայտնելու թէ այս անձինքը մոլորութեան
մէջ կը գտնուին ։ Եւ Լիկեդեցի վտանգաւոր
թշնամեաց կարգը կը գտնուի զանոնք ։ . . . ուստի
մեր հաստատուն մեծ մեր միտքին վերայ, ա-
ռանք երբեք հաշտութիւն և իրաւախոհութիւն
ընելու ամբարշտ անձանց հետ ։ Եւս, ներքեւ
չէ իրաւախոհութիւն ընել, որ արգիլեալ է և
անկարելի ։ Եւս պատուէրը կուտամ բոլոր կա-
թոլիկներուն, բայց յատկապէս կը ընեն անգա-
մայր, որոնք հակամիտութիւն կը ցուցնեն այս-
պիսի թիւս և ապրաւ փառապետութեանց, որ
հակառակ է եկեղեցւոյն և այս սուրբ Լիկե-
դեցի օգտիցը և սրբար իրաւանցը ։

Եւս աստեալստութեան մասին Պարիզի
Դիւանի մէջ օրագրող այսպէս կրօն ։

«Իրեք իրաւ է թէ սրբազան Պապին բեր-
նէն եղած ըլլան այս մահապառնակ խօսքերը, որ
գոյ իրաւախոհութիւն, որ գոյ հաշտութիւն ։ Օրինա-
ւորութեան կուսակց լրագրող թիւնները կը հա-
ւաստեն այս բանը և կուրախանան, սաստիկ ե-
րուան խօսքերով, կարծ նախատեսութեամբ, որ
տար Կատողութեամբ և բոլորովին առանց
յիշողութեան ։ Եւս նկարագրութեան և այս
նշաններն ի բարեմիտութեամբ պիտի հասկընայ թէ
յիշեալ կուսակցութիւնը միւս նշան է որ 1789
ին կըսէր զժողով Լուստիկոս Վեշտաւան ըր-
դին, «Չըլլայ թէ իրաւախոհութիւն ընէր, չըլլայ
թէ հաշտութիւն ընէր» որ 1830ին Յուլիս ամ-
սոյն մէջ կը կրկնէր զժողով Կարլոս Տանկեր-
դին «Չըլլայ թէ իրաւախոհութիւն ընէր, չըլ-
լայ թէ հաշտութիւն ընէր» որ այս խօսքը կը
սէր նաեւ Վերտինաւոս Լիկեդեցի իւր անկ-
ման ամիսը և որ նոյն խօսքը բարձրաձայն կը
զրուցէ այժմ՝ սրբազան Պապին, որպէս թէ
յայտնել ուզէ այս գաղտնիքն այս գաղտնի-
թեամբ, թէ ժամանակը մօտեցած է և սուրբ
Լիկեդեցի աշխարհական իշխանութիւնը վերջա-
նաւոր վրայ է ։

Համբաւեք Ռուսիոյ անուն լրագրողին
երկրորդ թիւն հանուած ։

Մոսկուա, 31 Յունիս 1861 ։

Եւս չկարողացայ մոռանալ այն տեղաւոր տեսա-
րանը, երբ մեր արժանապարհ տեսուչը, Պ. Ս. Կեան,
արտաստուել աչքերով և դողդոջուն ձայնով՝ ասաց
իւր հրաժարական ճառը աշակերտաց առջև Տիւն-
րանիս ընդարձակ դահլիճներին մինի միջում, ինչպէս
ահա ներկայանումս մեզ կրկին անգամ նոյնպիսի
սրտառուչ տեսարան ։

Մեր կառավարիչը, Երկրորդ Սրբազան Սե-
նատարն, թողաւ բոլորովին կառավարչութեան
պաշտօնը, սահմանից դուրս գնալու պատճառաւ իւր
ընտանեաց հետ ։ Տիւնրանիս աշակերտաց ծնողնե-
րը (որք ճանաչումէին նորան) ցաւով պէտք է լսեն
այս լուրը, որովհետեւ նոքա միշտ զգումէին դէպ ի
նա երախտապարտութիւն նորա ճշմարիտ-հայրա-
կան հոգաբարձութեան համար, որ ունէր նա նոցա
որդոց դաստիարակութեան և բարոյական կրթու-
թեան վերայ ։

Յունիսի 31 ին, նորա ուղևորութեան օրը, Տի-
մարանիս Մակովի մէջ գտնուող աշակերտները
(որոց թիւը հասանում էր մինչև 40, որովհետեւ
միւսերը ամառային ժամանակի պատճառաւ դու-
նուում էին ի բացակայութեան) շարունակաւ կարգա-
վերայեալ դահլիճի մէջ, ուր մեր սիրելի կառա-
վարիչը կամենում էր տալ իւր հրաժարական ողջոյնը ։

Միտառու էր յոյժ այն վայրկեանը , երբ մի քանի բառերով յայտնեց նա մեզ իւր սրտի տրտմութիւնը և սկսաւ համբուրել մեզ : Այս մի քնքուշ հօր հրա- ժարական ողջոյն էր իւր երախտագէտ որդւոց , որք լացէին լինում գառն արտասուներով՝ լսելով վերջին անգամ նորա հայրական խրատները : Այս ժամա- նակ հինգերորդ դաստան աշակերտ Նիկողայոս Ա- լիխանեանցը կարճառօտ ճառ կարդաց , որով յայտ- նեց նորա աշակերտաց անկեղծ տրտմութիւնը և ի սրտէ շնորհակալութիւնը նորա բարերարութեանց համար , որ ցուցանումէր մեզ հինգ տարուայ ընթաց- քում : Վողդովուն ձեռով առաւ նա այն ճառը և պահեց իւր մօտ , իբրեւ մեր անկեղծ սիրոյ նշան դէպ առ ինքը :

Նոյն օրը , առաւօտուն տասնէ երկու ժամին ուղի ու- ղեցինք նորան մինչև երկաթուղի , ինչպէս և բոլոր վարժապետները , վերակացուները և այլ շատ մար- դիկ նորա ծանօթներէց : Իսկ աշակերտներէց մի քա- նիսը գնացին նաև մինչև առաջին օթնանը , որ 17 մղոն հեռու է քաղաքից :

Մեծ տրտմութիւն պատճառեց մեզ նորա մեկնուի- լը . և ինչպէս կարող էինք չտրտմիլ և չցաւիլ այն մարդու վերայ , որ շատ բարերարութիւններ էր ա- ղել մեզ , որ միշտ յորդորումէր մեզ ուսման մէջ , միշտ ջանք էր դնում զարգացնել մեր միտքը և մեր բարոյական զգացողութիւնը դէպ ի բարին : Նորա սերմանած սերմերը չեն անկած ապագած քարի վե- ռայ , այլ փափուկ հողի միջ , որք անտարակոյս կա- ճեն և գեղեցիկ պտուղ կտան ժամանակով :

Իայց միակ միութարութիւնը , որ թողաւ մեզ մեր բարերարը , այն է՝ որ յանձնեց մեզ երկու այնպիսի մարդոց , որոց հայրական հոգացողութիւնը մոռացը- նել կտայ մեզ մեր բոլոր տրտմութիւնները . սոցա , նից մինչ և մեր նոր կառավարիչ Պ . Լանուարիյ Նիկէրով , որ յայտնի է իւր գրուածքներով , և միւ- սը նոր տեսուչ Պ . Պէրոզ Վանանեանց , որ նոյն- պէս յայտնի է բոլոր Սոսկովաբնակ համալսարանե- ռուն , և որոց վերայ մեք , աշակերտներս , քաջայայտ եմք :

Ինչև Ռասպախանց , Աշակերտ վեցերորդ դաստան :

Պ . ԱՅՎԱՅՈՎԱՍԲԻՈՅ ՊԱՏԿԵՐԱՅ ՏԵՍԱՐԱՆԸ(1)

Աղգիս երեւի Նկարիչ Պ . Յովհաննէս Կոս- տանդեան Այվազովսկի այս տարւոյ սկզբում ներկայացուց փեթերպուրկի ժողովուրդին իւր նկարած պատկերները , և այդ տեսարանի նկա- րագրութիւնը գտնուեալ ենք ռուսներէն ամառ- գրի մը մէջ հետեւեալ կերպիւ հրատարակուած .

«Շ տարւում եմ նորից դառնալ շուտով դէպ ի ... պ . Այվազովսկի պատկերաց տեսարանը :

«Պ . Այվազովսկի գործունէութիւնը զար- մանալի է : Նա մին ձմեռան մէջ նկարեց փե- թերպուրկու մ տասն և վեց պատկեր զանազան մեծութեամբ , որը որ և ներկայացուց այժմ նայն մայրաքաղաքի հասարակութեան :

«Իս չկարողացայ չայտնել պատկերահանին իմ դարմանը :

«Չեմ հասկնում , դուք ինչպէս էք կարո- ղանում նկարել , ասացի ես նորան , ձմեռ ժա- մանակ փեթերպուրկի մէջ այս կարճ և անլոյս օրերումս , որ աւելի տրտմութիւն և սրտեղու- թիւն են պատճառում :

«Ինչ կայ , պատասխանեց Այվազովսկին . ես երբեք բնութիւնից չեմ նկարում , ես իմ նկար- ների նախագաղափարները բոլոր առնում եմ երեւակայութիւնիցս : Չմեռն ինձ իսկ նկարելու ժամանակ է :

«Ինչպէս որ է այն պատկերահանը , որի վե- րայ չուեն ներգործութիւն ոչ կլիմայի և ոչ շրջապատող իրքն , և որ կարող է իւր կամքով զարթուցանել իւր մէջ ոգևորութիւն և ձեւա- ցընել կտաւի վերայ լուսաւոր և վսեմատեսիլ երեւակայութիւններ , հարուստին բնութեան քնքշութիւնը և գեղեցիկութիւնը , արմաւենիքը և կանաչադարձ խոտերը , ծովերը և նաւերը արեգակնային ոսկեծաւանդ առաւօտեան միգի մէջ , երբոր թուխպ և սղոտոր երկնքից ձիւն է

մաղում , կամ թէ տեղում է անձրև , երբ որ քարեայ որմունքը (պատերն) մին բանտի նման նեղումն և որպէս թէ խեղդումն մարդու , երբոր սաղայտակ հրապարակների և փողոցնե- ռի վերայ երևում են փոներ , լճակներ , ցեխ՝ սօժիկի տերևներով ծածկուած , և երկու ան- պիտան թխազգեաց ձի , մին կառքի ընտած , որի վերայ երեւում է դադաղ ... (Այս է փե- թերպուրկի առաւօտու պատկերը) :

«Այվազովսկի տասն և վեց պատկերաց մէջ առաւել հաւանելի եղան ինձ .

«Պիգալայի միգի մէջ (պատկեր ոչ այնքան մեծ) :

«Փարիզի , հարաւային եղբորում , և հօպ ոչ- խաւաց , որը որ բուքը վարում է դէպ ի ծով (երե- կու մեծ պատկեր) : Ինչ մի այլ պատկեր ևս , որ յանդիման է կացուցանում մի մեծ պարսկա- ձանդարի , անձրևային և մրկայոյց լեզանկում :

Ինչ որ , ի վերջոյ ասում է Նոր Պէտեր , ես բաւականապէս զուարճացայ այս բոլոր պատ- կերներին նայելով , պատկերահանը հրաւիրեց ինձ իւր առանձնասենեակը (քապիտան) , ուր և ձեռքը առնելով վրձինը և ներկալից տախ- տակը՝ սկսաւ իմ առջև նկարել մի փոքրիկ պատկեր , չգիտեմ ինչ տուն , որի ստուերը երե- ում էր ջրի մէջ : Նա պատմեց ինձ քանի մի նոր պատկերների բովանդակութիւնները , որոց նա մտադիր է նկարել , և նոցա թուումն է նաև ճիշդեղն պատկերը , որի վերայ փողոց մտա- տանջէ լինում պատկերահանը : Շատ ցանկալի կլինի տեսանել այս սքանչելի և ահագին երեւա- կայութեան տպագործի կտաւի վերայ ... :

Այսքան է Նոր Պէտեր գրածը : Ետեւում կա- րողութիւն և յաջողութիւն տայ Պ . Այվազովս- կիյն , կաւելացնենք և մենք , մեր ազգի պա- տիւր և փառքը առաւել յաջողապէս հանգի- սացուցանելու համար :

ՃԸՄԱՐՏԻՌԹԻՒՆԻ ԵՒ ԱՆԱՉԱՌՈՒԹԻՒՆԻ VERITES ET SEVERITES.

Ներկայ տարւոյս տեղի ամիսները , այս անու- նով գաղղիներէն դատաքննական գիրք մը հրա- տարակուցաւ ի փարիզ գաղղիական զանազան թատրերգութեանց վրայ :

Այս պատուական երկասիրութիւնը , որ 227 երեսէ բաղկացեալ ութամալ գիրք մըն է և ո- ռուն հեղինակն է իտալական ձեռնարկից Վեռոնա քաղաքի որդին Ժորժանտակ (Յօհաննէս աղան , այս պատուական երկասիրութիւնը , կը սեմք , անտարակոյս մեծ պատիւ կընէ թէ խո- րասանձեան ազնուական գերդաստանին մասնա- լորտապէս , և թէ բոլոր Հայոց ազգին :

Վանդի յիշեալ աշխատասիրութեան առար- կան . որ է թատրոնը և թատրերգութիւնները , խիստ դժուար է դատաքննութեան ներքեւ դնել և արժանաւոր կերպիւ ձառել անոնց վրայ : Ըստ որում այս բանին համար գրագիտական ըն- դարձակ տեղեկութիւններ , բնական տաղանդ և հասուն դատողութիւնն պէտք է , որոնք դժուա- րաւ կրնան միացեալ գտնուիլ երիտասարդ հա- սակին վերայ : Իսկ ուրախ սրտիւ կրտսնեմք որ քաջատոհմիկ Յօհաննէս աղան , բարեբաղդ յաջողութեամբ մը , այս հազուագիւտ գեղեցիկ յատկութիւնները ստացած է թէ ի բնութեան և թէ փարիզի մէջ ըրած իւր անխոնջ և յա- րատե աշխատասիրութիւններովը և որոց ան- ժխտելի ապացոյց մը կրնայ համարուիլ ճշմար- տութիւնը և Նաչառութիւնը անուանեալ իւր երկասիրութիւնը : Այս գիրքը ուշագործեալ կարգաւով լեցուն գտնեք զայն գեղեցիկ մասններով , նուրբ գաղափարներով և անաչաւ դատողութիւններով . զորս համառօտ կերպիւ , ընտիր գաղղիաբանութեամբ , և պարզ ու ազոր ոճով մը բացատրած է ի զմայլում իւր ընթեր- ցողաց , և յըջաւիմբ միայն , որ այս գեղեցիկ գործը հայկազուն երիտասարդ է մը շարագրուած ըլլալուն ամենեւին յայտարարութիւն կամ յի- շատակութիւն մը չկայ . որ անշուշտ պիտի կրկ- նապատկեր յիշեալ երկասիրութեան արժանիքը թէ մեր ազգին և թէ օտար ազգոց առջև :

Այս գիրքը կրտսնուի ի Կոստանդնուպոլիս Մէրճան չարսըր կոչուած շուկան գրականաւ Մարգարեան պարոն Զարութիւնին խանութը , և ի Պէյոդու Ռաւաթ Օրթանգայ կոչուած փո- չոցը մօտիւ Քոհէր գրականաւ քով : Գիրք 10 դուռու է :

Այստեմբերի 30ին գաղղի թորհուրդ մի ե- ղաւ Հռոմի կարտինալաց մէջ , նախագահութե- ՛կիոս Իններորդին : Այս առթիւ Նորին Սրբադ- նութիւնը երկար ատենախօսութիւն մի ըրաւ , զոր մօտերս հրատարակուած կրտսնեմք Ներ- պիոյ լրագրաց մէջ :

Յիշեալ ատենախօսութեամբ Հռոմի քահա- նայապետը կը ցաւի ի վերայ մեծամեծ չարեաց զորս Աստուծոյ կառավարութիւնը պատճառեց կաթոլիկ եկեղեցւոյն : Իւր զրուցածը հաստա- տելու համար , Նորին Սրբազնութիւնը կը յիշէ զբռնի արտաքսումը Նաբոլիի արքեպիսկոպոսին , զբռնատրուութիւնը և քաղաքի թագաւորաց և քահանայից , յանաջ կը բերէ շատ վանօրէից ջնջուիլ , կրօնաւորաց կորուստիլը և անոնց աղքատութեան մէջ մնալ , այլ և եկեղեցեաց պղծուիլ , վարժարանաց զրկուիլ ի դաստու- ութեան կրօնական վարդապետութեանց և տը- պագրութեան սաստիկ ատելութիւնը ընդդէմ հռոմէական կրօնին : Պիոս Իններորդ իւր սրտին վիշտը կը յայտնէ Նաբոլիի տէրութեան այժմեան վիճակին վրայ , ուր քաղաքներ և գիւղեր ի հուր մատնուցան , կրօն , պարկէշտ եկեղեցա- կաններ և բազմաթիւ քաղաքացիներ բանտար- կուեցան կամ սպանուեցան , թէպէտ Աստու- ձնոյ կառավարութիւնը հրատարակեց թէ եկե- ղեցին ազատ է բոլորովին :

Սրբազան Պապը վերջապէս ցաւալի սրտիւ կը յիշէ զբռնութիւնները որ Մէքսիքոյ և Նոր- Կրեւստի մէջ եղած են ընդդէմ եկեղեցւոյն , և կը գովէ հռոմէական եպիսկոպոսաց անդը- դուերի ընթացքը ու հաւատացելոյ վեհանձ- նութիւնը զոր ցուցուցին վստի սրբոյ դահին : Նորին Սրբազնութիւնը գովութեամբ կը յիշէ նաև Հռոմի ժողովուրդեան անձնանկէր զգայ- մունքը վստի աշխարհական իշխանութե Պապին :

Աղքատագրիայէն հոկտեմբերի 15 ամսաթուով կը յիշէ թէ Նեղոսի չափազանց յորդութիւնը մեծ վնասներ պատճառեց թէ վերին և թէ ըս- տորին Նիկայոսի մէջ : Օմանալան արմատեց բոլոր հոռւաբը կորսուեցան . իսկ ի մասին բամ- պակի , որուն հոռւաբը 900 հազար կենդանիներն աւելի պիտի ըլլար , այժմ հազար թէ 4 կամ 500 հազար կենդանի պիտի հասնի , կըսեն : Ին- վանդակ գիւղեր ջրոց յորդութեան կործան- ուեցան և շատ մարդիկ խղճուեցան :

Երկաթուղւոյն երկու գլխաւոր տեղուանքը շինուած թումբերը վրան . հետեւաբար շոգե- կառաց երթն եկո. թիւն ի մէջ Աղքատագրիոյ և Վահրէի դադարեցաւ , և այս ճամբորդու- թիւնը առայժմ շոգեւաւերով կը ըլլայ Նեղոս գետոյն վերայ :

Նիկայոսի ընդհանուր կառավարիչ Սայիտ փաշան մեծապէս ցաւելով այս դժբաղդութե- ՛կերայ , հրաման ըրաւ որ բոլոր վնասելոց դրա- մական օգնութիւններ բաժնուին :

Նիկայոսական կառավարութիւնը անցեալները փոխառութիւն մի պիտի ընէր Վաղղիոյ մէջ , ո- ռուն վրայոց տակաւին բանախօսութիւններ կը ըլլան . սակայն այս գործը , որուն օր յառաջ լըննալը շատ հարկաւոր է մանաւանդ յորմէ- հետէ Նեղոսի ջրոց կործանիչ յորդութիւնը պատահեցաւ , այսօրոք կըսեմք մինչև ցայսօր չյաջողեցաւ :

Շուէդի ջրանցքին աշխատութիւնները մեծ գործունէութեամբ յառաջ կը ընեն այժմ որ սաստիկ տաքերը անցան : Պարանոցը փորելու համար թէ օտարական և թէ տեղաց 12000 հօգի չափ կաշխատին :

Ինչոր Նիկայոսի մէջ հասարակաց առողջու- թիւնը բարւոր վիճակի մէջ կը գտնուի , և ա- պահովութիւնը ու բարեկարգութիւնը կը շա- րունակուին միշտ :

(1) Համբարաբեր Ռուսիոյ կոչուած հայերէն լրա- գրոյն սեպտեմբերի 20 քիսկն հանդիս :

